THL/446/4.00.02/2023
Lausunto tulevaisuusvaliokunnalle

Maria Vaalavuo
SustAgeable-hanke

9.2.2023

Lausunto valtioneuvoston tulevaisuusselonteosta (VNS 16/2022 vp)

Kiitos mahdollisuudesta lausua valtioneuvoston tulevaisuusselonteosta Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittaman SustAgeable-hankkeen ("Taloudellinen ja sosiaalinen kestävyys läpi ajan ja alueiden ikääntyvässä yhteiskunnassa") näkökulmasta. Hankkeemme lähtökohdissa on tunnistettu monia samoja muutosajureita kuin tulevaisuusselonteossa, joten lausunnossa keskityn näihin kohtiin olemassa olevan ja meneillään olevan tutkimuksen pohjalta sekä lisäksi tietotarpeita esiin tuoden.

Tulevaisuusselonteon menetelmä on kiinnostava ja rakentava, erinomaisesti selontekoon sopiva. Tulevaisuutta on tarkasteltu monipuolisesti, osallistavasti ja monialaisesti. Samalla selonteko jää tosin huomattavan abstraktiksi, mutta se nostaa kunnioitettavasti esiin toivotun tulevaisuusskenaarion. Tällaisia pitkän aikavälin visioita tarvitaan. Ilman visiota emme tiedä, mitä kohti olemme pyrkimässä ja mitä tietoa tarvitsemme sinne pääsemiseksi. Tulevaisuusselonteossa peruspilareina toimivat kestävyyden kolme ulottuvuutta: taloudellinen, ekologinen ja sosiaalinen kestävyys. Tämä on järkevä lähtökohta monipuoliselle tulevaisuuden visioinnille.

Tulevaisuusselonteko kattaa laajan kirjon teemoja kansainvälisestä yhteistyöstä Suomen elinoloihin. SustAgeable-hankkeessa lähtökohtamme on fokusoidumpi: väestömme ikääntyminen ja huoltosuhteen heikkeneminen, mikä haastaa hyvinvointivaltion taloudellisen kestävyyden. Niinpä suuri kysymys on, *miten turvaamme saman tai riittävän etuuksien ja palveluiden tason – myös tuleville sukupolville ja kaikkialla Suomessa*. Samanaikaisesti meidän tulisi taata, ettei hyvinvointi heikkene tai eriarvoisuus kasva, eli pitää huolta sosiaalisesta kestävyydestä. Kestävyyden eri ulottuvuuksien ristiriitojen ja synergioiden tunnistaminen on tärkeää hankkeessamme, mutta myös kestävän tulevaisuuteen suuntaavan yhteiskuntapolitiikan eteenpäin viemisessä.

Mitä on sosiaalinen kestävyys?

Tulevaisuusselonteossa ei sosiaalista kestävyyttä erikseen määritellä, mutta sen ulottuvuudet tulee selonteossa hyvin esiin. Ne vastaavat pitkälti niitä sosiaalisen kestävyyden ulottuvuuksia, joita olemme SustAgeable-hankkeessa tähän mennessä tunnistaneet:

- kaikkien perustarpeiden tyydyttäminen,
- hyvinvoinnin ja resurssien reilu jakaantuminen,
- ylisukupolvinen oikeudenmukaisuus,
- sosiaalinen koheesio ja sosiaaliset suhteet yhteiskunnassa,
- luottamus toisiin ja instituutioihin ja
- poliittinen legitimiteetti.

Näiden *ulottuvuuksien keskinäisriippuvuuksista tarvitaan kuitenkin lisää tutkimustietoa*: miten esimerkiksi hyvinvoinnin jakaantuminen on yhteydessä luottamukseen tai sosiaalinen koheesio poliittisen päätöksenteon legitimiteettiin. Näillä on valtava merkitys sille, miten saamme edistettyä sitä tulevaisuudenkuvaa, jota tavoittelemme. Demokratian toimiminen, hyvinvointivaltion rahoituspohjan parantaminen, ilmastonmuutoksen hillitseminen ja radikaalin liikehdinnän estäminen voivat hyvinkin olla kiinni siitä, että sosiaalisen kestävyyden pohja on vankka.

THL/446/4.00.02/2023
Lausunto tulevaisuusvaliokunnalle

Maria Vaalavuo
SustAgeable-hanke

9.2.2023

Hyvinvointivaltion taloudellinen ja sosiaalinen kestävyys ikääntyvän väestön kontekstissa

Tulevaisuusselonteossa on useita hankettamme koskevia näkökulmia liittyen hyvinvointivaltion taloudelliseen ja sosiaaliseen kestävyyteen. Tarkastelen näitä seuraavaksi vielä yksityiskohtaisemmin. SustAgeable-hankkeessa analysoimme näitä erityisesti Suomi-näkökulmasta, mutta kuten selonteossa käy ilmi, nämä eivät ole irrallaan globaaleista kehityskuluista. Tulevaisuusselonteossa olisi toki voinut pohtia, missä määrin Suomi voi edistää hyvinvointivaltion arvoista kumpuavaa kestävää kehitystä Suomessa huolimatta globaaleista turbulensseista.

Tulevaisuusselonteko katsoo talouskasvun välttämättömyydeksi positiivisen tulevaisuusskenaarion kannalta. *Tärkeää olisi kuitenkin varautua heikon tai jopa negatiivisen talouskasvun tulevaisuuteen ja pohtia toimia, joilla hyvinvointivaltio rahoitetaan ja väestön hyvinvointia ylläpidetään niukemmilla resursseilla*. Tämä voi olla pakollista myös siinä tilanteessa, ettei ekologisen kriisin hillitsemistä ja talouskasvua saada sovitettua samaan yhtälöön.

Kestävä hyvinvointi päätöksenteon keskiöön

Selonteossa hyvinvointitalous ja hyvinvointi ovat merkittävässä asemassa. Tässä muutamia ajatuksia siitä, mitä tietoa tarvitaan, jotta hyvinvointi voisi olla päätöksenteon keskiössä ja taloudellisten mittareiden kanssa yhtä merkittävässä roolissa.

- *Tarvitsemme monipuolisia ja luotettavia mittareita hyvinvoinnin kehityksen seuraamiseksi*. Samalla on kehitettävä mittarien lukutaitoa niin hallinnossa kuin päätöksenteossa.
- Tarvitsemme tutkittua tietoa, miten yhteiskunnalliset rakenteet ja yhteiskuntapolitiikka vaikuttavat hyvinvoinnin eri mittareihin. Meidän on turvattava etenkin ne instituutiot, jotka ylläpitävät hyvinvointia myös tulevaisuudessa ja erityisen kestävästi.
- Tarvitsemme ymmärrystä siitä, miten hyvinvointi ja siihen vaikuttavat tekijät kehittyvät eri alueilla ja eri väestöryhmissä.
- Väestömme diversiteetti kasvaa tulevaisuudessa entisestään. Miten mahdollisesti heterogeenisempia hyvinvointitarpeita tyydytetään eri politiikkatoimilla tulevaisuudessa?
- Tarvitsemme yhteiskunnallista keskustelua ja tietoa siitä, *miten talouskasvu muuntuu hyvinvoinniksi* ja tietoa siitä, miten voimme edistää hyvinvointia niukkuuden olosuhteissa?

Kestävän tulevaisuuden kannalta olisi tärkeä ymmärtää paremmin hyvinvoinnin ja kestävyyden eri ulottuvuuksien yhteyksiä. Miten edistämme ekologisesti kestävää hyvinvointia, joka ei perustu planetaariset rajat ylittävään kulutukseen? Miten hyvinvointi on yhteydessä sosiaalisen kestävyyden eri ulottuvuuksiin ja hyvinvointivaltion toimintaan?

Tulevaisuus on läsnä jo nykyhetkessä. Tulevien sukupolvien oikeuksista on vaikea pitää kiinni, jos nykyihmiset voivat huonosti. Ihmisten hyvinvointi ja sen tasapuolinen jakautuminen ovat keskeisessä asemassa, kun luovitaan kohti kestävää tulevaisuutta. Suomi on tässä suhteessa hyvässä asemassa ja kehitystä ei saa päästää heikkenemään.

Työurien pituus ja hyvinvointi läpi elämän

Väestön ikääntymisen johdosta työurien pituuteen vaikuttaminen on ensiarvoisen tärkeää. Eläkereformit ovat osaltaan onnistuneet tässä ja eläkepolitiikassa pitkän aikavälin politiikka onkin

Maria Vaalavuo
SustAgeable-hanke

9.2.2023

ollut luontevaa. Väestön ikääntymisestä puhuttaessa on huomattava, että demografista huoltosuhdetta tärkeämpi indikaattori on suhde työllisten ja ei-työllisten välillä sekä tuottavuuden kasvu.

Selonteossa mielenterveys otetaan toistuvasti esiin, ja se onkin teema, joka vaikuttaa niin hyvinvointiin kuin työuriin jo nyt. Hyvään mielenterveyteen tulisi panostaa viipymättä, satsaten etenkin lasten ja nuorten hyvinvointiin. Tämä on myös tärkeä eriarvoisuuskysymys, sillä mielenterveyserot alkavat jo lapsuudessa ja niillä on merkittävä vaikutus lasten myöhempään sosioekonomiseen asemaan. *Politiikkatoimenpiteitä kehitettäessä on kuitenkin omaksuttava laaja-alainen ote, sillä mielenterveyttä ei kohenneta vain sote-palveluita lisäämällä.* Niin tässä kuin monissa muissakin selonteon kysymyksissä tulee esille tarve entistä tiiviimpään hallinnonalojen yhteistyöhön. Pitää esimerkiksi pohtia, miten luomme tulevaisuuden työpaikoista sellaisia, että ne tukevat mielen hyvinvointia kuin myös mahdollistavat osatyökykyisten osallistumisen. Mielenterveysongelmia ei tule nähdä yksilön ominaisuutena, vaan ne muodostuvat yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Korkeampi koulutustaso on edistänyt pidempiä työuria ja tuottavuutta. Nyt pitäisi aktiivisesti puuttua suomalaisten koulutustason heikkenemiseen, sillä nuoremmissa sukupolvissa koulutustaso ei enää yllä 1970-luvun lopussa syntyneiden tasolle. *Koulutusinvestoinnit tänään voivat realisoitua pidempinä ja tuottavampina työurina 40 vuoden kuluttua.* Toisaalta pitää huolehtia alemman koulutustason työntekijöistä, jotta eläköitymiserot kaventuisivat koulutusryhmien välillä. Vaikka väestö ikääntyy ja menopainetta kohdistuu siten esimerksiksi sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin, ei missään nimessä voi alkaa vähentää investointeja lapsiin ja nuoriin. Päinvastoin, ne ovat entistä tärkeämpiä, sillä *pitkän työuran ja hyvän vanhuuden pohja luodaan jo elämänkulun alkupuolella.*

Tulevaisuusselonteossa työllisyys nähdään osallisuuden lähtökohtana yhteiskunnassa. Pitäisi kuitenkin huolehtia myös niiden osallisuudesta, jotka eivät syystä tai toisesta kykene työmarkkinoille osallistumaan. Pitäisi pohtia, millaisia osallisuuden muotoja meillä tuetaan ja arvostetaan tulevaisuudessa.

Työikäisten vähentyessä tarvitaan maahanmuuttoa

Tulevaisuuden Suomi tarvitsee maahanmuuttajia. *Taloudellinen kestävyys ei kuitenkaan parane, jos maahanmuuttajien työllisyystasoa ei saada nousemaan nykyisestä.* Maahanmuuttajat (ml. turvapaikanhakijat) tulisi saada mahdollisimman nopeasti työelämään oppimaan ”suomalaisia työmarkkinoita” ja ammattispesifiä kielitaitoa. Tutkimuksemme mukaan etenkään Euroopasta saapuneet maahanmuuttaneet eivät jää pysyvästi Suomeen; on siis tärkeää pohtia, miten ammattitaitoisesta väestä pidetään myös kiinni. Luomme jo nyt mielikuvaa Suomesta maahanmuuttajia vastaanottavana maana; tulevaisuusselonteon mukaan tulevaisuudessa kilpailu ulkomaisesta työvoimasta on entistä kovempaa.

Etenkin maahanmuuttajanaisten työmarkkina-asemaan tulisi kiinnittää huomiota. Tämä on tärkeää myös suomalaiseen arvomaailmaan kuuluvan sukupuolten tasa-arvon edistämisen näkökulmasta. Naisten työelämään osallistuminen on osa sosiaalista kestävyyttä. Taloudellisen kestävyyden lisäksi maahanmuuttajien määrän kasvua tulee tarkastella siis myös sosiaalisen kestävyyden näkökulmasta. *Sukupuolten epätasa-arvon lisäksi sosiaalista kestävyyttä voi rapauttaa maahanmuuttajien valtaväestöä korkeampi köyhyysriski, ylisukupolvinen huono-osaisuus, luottamuksen heikkeneminen ja syrjintä.* Samalla on huomattava, että ulkomaalaistaustaisten osuus

Maria Vaalavuo
SustAgeable-hanke

9.2.2023

pienituloisista on kasvanut viime vuosina, mikä vaikuttaa myös siihen, miten me ehkäisemme taloudellista huono-osaisuutta yleisesti.

Koska maahanmuuttajat keskittyvät tietyille alueille, myös heihin liittyvät haasteet ja mahdollisuudet keskittyvät. Alueelliset erot voivat Suomessa kasvaa, kun maahanmuuttajat eivät ratkaise työvoimapulaongelmia alueilla, joissa vanhushuoltosuhde on heikoin.

Sote-kustannusten hillintä tapahtuu sektorirajojen ylittävällä toiminnalla

Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän kustannuksiin on mahdollista vaikuttaa ennaltaehkäisevin toimin puuttumalla palvelujen tarvetta synnyttäviin tekijöihin tai järjestämällä palveluita kustannusvaikuttavammin.

Tutkimusten mukaan monet elintapojen muutoksia tukevat toimet kohentavat toimintakykyä ja terveyttä. Näillä toimilla on näytetty olevan vaikutuksia ikääntyneiden niin kognitiiviseen kuin fyysiseenkin toimintakykyyn ja palvelutarpeeseen. *Jälleen kerran lapsuuden elinolot ja tottumukset vaikuttavat pitkälle tulevaisuuteen myös sote-palvelujen tarpeessa.* Tämäkin vaatii pitkän aikavälin varautumista ja myös pitkäjänteistä tutkimusta.

Tulevaisuusselonteossa otettiin esille esimerkiksi liikkumattomuus yhtenä riskitekijänä hyvinvoinnille ja terveydelle tulevaisuudessa. Tästä on näyttöä jo nyt. *Yli hallinnon sektorirajojen tulisi pohtia, miten luomme infrastruktuuria, joka kannustaa (ekologisesti kestävään) arkiliikuntaan ja muihin terveellisiin elintapoihin.* Sen sijaan, että loisimme yksittäisiä interventioita toimintakyvyn edistämiseksi, olisi vaikuttavampaa luoda rakenteet, jotka tukevat toimintakykyä ja sen edistämistä laajasti kaikissa väestöryhmissä. Tämä vaatii toimia huomattavasti laajemmin kuin vain sote-sektorilla.

Hoivaa ei voida tuottaa vain vapaaehtoistyönä

Tulevaisuusselonteossa esitetään kutakuinkin positiivisena mahdollisuutena vaapaehtoistyön lisääminen hoivan tuottamisessa. Tähän liittyy kuitenkin suuria riskejä ja tämän skenaarion ei tulisi olla tavoitteena. *Jos hoivan organisointi jätetään yksilön vastuulle, tarkoittaa se sitä, että naiset kantavat siitä vieläkin suuremman vastuun*. Ajatus siitä, että hoiva voidaan tuottaa vapaaehtoisesti heikentää etenkin naisten hoiva-alalla tekemän työn arvostusta.

Vapaaehtoistyön lisääminen tarkoittaisi, että naisten mahdollisuudet osallistua ansiotyöhön heikkenisivät. Toisaalta hoiva-alan työpaikat vähenisivät, mikä myös osuisi suoraan naisvaltaiseen alaan. Vaihtoehtoisesti tuodaan köyhemmistä maista tuottamaan hoivapalveluita. Tämä on jälkikolonialistista toimintaa, jossa köyhempien maiden ihmisiä pidetään helposti ja halvalla hyödynnettävänä materiaalina ratkaisemaan meidän ongelmamme.

Hoivaan tarvitaan muita ratkaisuja kuin vapaaehtoistyö. Ajoissa saatu ja parempi hoiva johtaa siihen, että ihmiset voivat paremmin ja tarvitsevat vähemmän apua tai myöhemmässä vaiheessa.

Tietoon pohjautuva päätöksenteko tulevaisuudessa vaatii panostuksia nyt

Tulevaisuusselonteossa nostetaan esiin tutkimustietoon pohjautuva päätöksenteko ja vaikutusarvioinnit. Tämän edistämiseksi pitäisi kehittää siihen sopivia hallinnollisia rakenteita jo nyt.

THL/446/4.00.02/2023
Lausunto tulevaisuusvaliokunnalle

Maria Vaalavuo
SustAgeable-hanke

9.2.2023

Vaikutusten ja vaikuttavuuden arvioinnin kannalta olisi ensiarvoisen tärkeää, että päätöksiä toimeenpannaan niin, että uskottava arviointi jälkikäteen on mahdollista. Jos perustulokokeilun kaltaiset kokeilut eivät aina olekaan mahdollisia, niin esim. alueellinen vaihtelu toimenpiteiden aloitusajassa tms. mahdollistavat variaation, jota voidaan hyödyntää jälkikäteisarvioinnissa ja syy-seuraussuhteiden tunnistamisessa. Tämä koskettaa oikeastaan kaikkia edellä mainittuja asioita, oli kyse sitten maahanmuuttajien kotoutumiseen liittyvistä toimista tai sote-palveluiden käyttöä vähentävistä ennaltaehkäisevistä toimista.

Tällainen hallinnollinen menettelytapa tulisi juurruttaa mahdollisimman pian. Esimerkiski kvasi-kokeellisiin asetelmiin erikoistuneet taloustieteilijät voisivat luoda kehikon, jota voisi joustavasti käyttää erilaisten politiikkatoimien toimeenpanossa ja jälkiarvioinnissa.

Ystävällisin terveisin,

Maria Vaalavuo

Maria Vaalavuo
Johtava tutkija, THL
SustAgeable-konsortion johtaja